

М. Д. ПРИЩАК (УКРАЇНА, ВІННИЦЯ)

ПРАКТИЧНА ФІЛОСОФІЯ: ЕКОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Вступ

У другій половині ХХ ст. перед людством виникають проблеми, які загрожують існуванню людської цивілізації. Вони викликані екологічною кризою, яка значною мірою спричинена технічною експансією людини у сферу природи, що дедалі більше постає як засіб, або ресурс. Як пише К.-М.Маєр-Абіх у передмові до українського видання книжки "Повстання на захист природи. Від довілля до спільносвіту", "ми поведимося як орди міжпланетних загарбників, які хотіли б якомога довше і якомога комфортніше жити на цій землі, не вважаючи при цьому її своєю батьківщиною, а поводячись так, начебто збираються податися до наступної планети, споживши тут геть усе або зробивши його непридатним для споживання" [1, 9–10].

Не заглиблюючись у всі аспекти проблеми вирішення екологічних проблем, можемо зазначити, що основою подолання екологічних викликів є, в першу чергу усвідомлення необхідності подолання філософії свідомості та розкриття онтологічних, телеологічних, аксіологічних засад взаємодії (комунікації) в системі "людина – природа".

Важливу роль в цьому процесі відіграє освіта, педагогіка. Саме тому практична філософія звертає свою увагу на педагогіку. Так, у 1999 році, відомий представник практичної філософії Б. Бюлер започаткував проект "Діалог етики й педагогіки", який є конкретною реалізацією мети Центру Ганса Йонаса "прискорити розробку концепції виховання, спрямованого на відповідальність за майбутнє, на відповідальність за людську гідність та її індивідуальну реалізацію, що є особливо нагальним з огляду на те, що школа та вища школа доволі мало цим переймається, а про навчальні плани годі й казати" [2, с. 110]. Головними аспектами педагогіки визначаються "спільна відповідальність, виховання і здатність до відповідальної за майбутнє дії" [2, с. 110].

Але педагогіка, для успішного вирішення своїх завдань, потребує відповідної методологічної, світоглядної, ціннісної основи. Тому, важливе методологічне значення для екологічної педагогіки та практичного подолання екологічної кризи, має екологічний дискурс практичної філософії, яка, починаючи з виданої у сімдесяті роки за редакцією М. Ріделя праці "Реабілітація практичної філософії", висуває завдання відновлення тієї єдності економіки, політики та етики, яку було закладено ще в практичній філософії Арістотеля і втрачено за доби модерну. Особливий акцент практична філософія робить на проблемі подолання екологічної кризи.

Аналіз поглядів відомих представників практичної філософії (Г. Йонас, Д. Бюлер, К.-О. Апель, В. Гюсле, К. Маєр-Абіх,) на проблеми екології, зокрема шляхи вирішення екологічних проблем є предметом нашого дослідження.

Основна частина

Аналіз сучасних проблем людської цивілізації, включаючи її прикладні аспекти (економічні, політичні, екологічні, медичні та ст.), важко уявити без праць Ганса Йонаса – видатного німецько-американського філософа. У своїй фундаментальній праці "Принцип відповідальності", яка має величезний вплив на свідомість нашого часу, вчений висловлює занепокоєння розвитком сучасного суспільства і висуває ідею створення нової етики.

Г. Йонасом сформульовано категоричний імператив для сучасної доби: "Чини так, щоб наслідки твоєї діяльності узгоджувалися з продовженням автентичного людського життя на Землі" [3]. Саме цей імператив, в різних його варіантах, став базовим принципом подальшого розвитку різних сфер людського буття (політика, економіка, екологія, наука, педагогіка та ін.).

Г. Йонас одним з перших угледів екологічну кризу, пов'язану з кумулятивним характером науково-технічного прогресу і непередбачуваністю його далекосяжних планів, що особливо проявилось в суспільстві останньої третини ХХ століття і на початку ХХІ століття. Але, на відміну від "діагнозу доби" інших філософів, він витлумачує екологічну кризу як онтологічну, як

загрозу буттю як такому. Його заслугою є те, що він одним із перших перевів обговорення цих проблем в етичну площину, розробляючи новаторську стратегію не тільки реабілітації практичної філософії, а й створення нової етики, яка б відповідала сьогоднішній добі [4, с. 362].

Логіка філософії Г. Йонаса ставить питання подолання антропоцентризму в етиці. Вчений критикує антропоцентричність традиційної етики, відповідно до якої сфера застосування етики обмежується людиною і міжлюдським спілкуванням. На його думку, закладені в сучасній технології апокаліптичні можливості навчили нас, що антропологічна винятковість може бути забобою. Г. Йонас у своїй етиці відповідальності долає традиційне обмеження етики міжлюдськими стосунками, поєднує етику переконання телеологічною етикою відповідальності за наслідки людської діяльності, зокрема і відповідальністю за природу. З цього випливає, що не лише інтереси людини можуть претендувати на моральну цінність, а й позиція захисту природи задля самої природи. Тобто, природа входить у нормативну мораль і прикладну етику [4, с. 371 – 372].

Відповідальність розглядається Г. Йонасом як універсальна здатність людини так само невідокремлена від неї, як і здатність говорити. В цьому сенсі належність виражена в бутті людей.

«Принцип відповідальності» визначає суть діяльності Центру Ганса Йонаса (Німеччина). Метою Центру є “сприяння здатності до відповідальної за майбутнє діяльності, вихованню відповідальності за майбутнє і відповідальному за майбутнє публічному рішенню на підставі аргументативного діалогу” [5, с. 108].

Значним внеском в розвиток практичної філософії в контексті етики відповідальності є творчість одного із найвидатніших представників сучасної практичної філософії Німеччини Дитриха Бюлера. На думку філософа “бути відповідальним за майбутнє означає брати па себе співвідповідальність за постійний поступ морального” [5, с. 96]. Діяльність Д. Бюлера спрямована на обґрунтування й реалізацію етики дискурсу як етики спільної відповідальності, етику господарства, екологічну та медичну етики, етику права, політичну й педагогічну етики. Він також ініціював ряд проєктів, які спрямовані на практичну реалізацію етики відповідальності в різних сферах розвитку суспільства.

Одним із фундаторів комунікативної практичної філософії є К.-О. Апель. Акцентуючи увагу на комунікативних засадах розвитку людського буття, він головну увагу приділяє питанню обґрунтування етичних норм, цінностей, зокрема і в сфері екології. Тому дискурсивну етику К.-О. Апель розглядає як адекватну відповідь на виклики екологічної кризи [6, с. 413 – 454].

Вчений критикує філософські підходи, які ігнорують планетарний, а отже універсалістський, аспект етичної відповідальності, яка вперше в історії каталізована екологічною кризою, а тому й стала нагальною. Він підкреслював, “якого ж ще значення має набувати принцип відповідальності, слушно висунутий Гансом Йонасом як головний принцип сьогоднішньої етики, як не те, що індивідуально ставиться в обов’язок кожній окремій людині, а саме відповідальність як спільна вселюдська співвідповідальність усіх за наслідки й побічні наслідки колективної діяльності людей” [6, с. 449]

Саме дискурсивна етика дасть можливість визначитися, 1) з розмаїттям різних позицій, які може посідати філософська етика щодо проблем екологічної кризи та 2) на основі аргументації та обґрунтування визначитися щодо тих норм, якими люди мають керуватися у своїх стосунках з природою.

На думку іншого відомого представника сучасної практичної філософії В. Гьосле, експансія технологічної цивілізації, і зумовлена нею екологічна криза, пов’язані з виникненням новоєвропейської суб’єктивності, яка в рамках західноєвропейської філософії і особливо новоєвропейського просвітництва, весь світ редукує до об’єкта панування й експлуатації. А відтак і подальший розвиток техніки, господарства, політики та взаємин між культурами потребують ціннісної переорієнтації. Основним питанням, на думку вченого, тут постає питання про об’єктивність і загальнозначущість етичних норм і цінностей. Тому, В. Гьосле прагне обґрунтувати матеріальну етику цінностей, яка відповідала б загрозливим викликам науково-технічної цивілізації. На думку вченого, поєднання трансцендентальної філософії з метафізикою дає змогу онтологічно обґрунтувати моральні належності, уможливорює легітимацію моральних норм [7. С. 180 – 212].

Акцентуючи увагу на проблемі екології, ми не можемо обійти стороною діяльність сучасного німецького філософа Маєра-Абіха Клауса Міхаеля. Його практична філософія – це філософія відповідальності і за збереження людства, і за збереження природи. Це має бути не

тільки відповідальність за інших людей, не тільки відповідальність за тварин і рослин, а й відповідальність за всі речі, створені людиною і не створені нею, оскільки “не людина є мірою всіх речей, а все, що нас оточує, є мірою нашої людяності” [1, с. 96]

Практична філософія природи К. М. Маєр-Абіха просякнена оптимізмом і вірою у майбутнє. Зокрема, про це свідчить і одна з останніх його праць “Космічна надія в Апокаліпсисі святого апостола Івана”, в якій йдеться про те, що Апокаліпсис є не тільки жахливим застереженням, а й дає надію людям, якщо вони розглядатимуть друге пришестя Христа разом зі святим апостолом Іваном як космічний процес і вже не претендуватимуть на особливе місце в природі [1, с. 181].

Висновки

Загострення в кінці ХХ ст. екологічних проблем ставить на порядок денний питання існування людської цивілізації. Базовою умовою вирішення екологічних проблем є зміна свідомості та цінностей людини у системі “людини-природа”. Ключовою тут є роль освіти, педагогіки. Але педагогіка вимагає визначення системи цінностей, моральних критеріїв, які визначаються філософією (етикою). Значний вплив на визначення критеріїв взаємодії в системі “людина – природа”, формування екологічної культури людини в цілому, має знайомство з сучасною практичною філософією, ключовим питанням якої є проблема подолання екологічної кризи.

Знайомство з творчістю відомих представників західної практичної філософії дає можливість визначити онтологічні та методологічні засади аналізу екологічних проблем та обґрунтування шляхів подолання екологічної кризи.

Узагальнюючи погляди представників західної практичної філософії на проблеми екології можемо зазначити:

- дослідження дискурсу явища та поняття відповідальності засвідчує не просто актуальність, а й термінову необхідність його актуалізації в різних сферах людського буття;
- практична філософія намагається подолати антропоцентричність етики;
- предметом екологічної етики є не просто відносини людини з природою, а відносини людей одна з одною і суспільством в цілому щодо природи;
- природа повинна виступати рівноправним партнером дискурсу;
- аналіз та вирішення екологічних проблем в контексті відносин “людина – природа” та “людина – світ” в цілому, актуалізує методологічну та світоглядну значимість понять “комунікація”, “комунікативна філософія”, “дискурс”, “етика дискурсу”, “аргументація”, “аргументативний діалог”, “обґрунтування”;
- дискурс є основою обґрунтування, легітимації цінностей;
- аналіз екологічної тематики вимагає міждисциплінарного аналізу філософії природи, філософії техніки, філософії науки, філософії культури, філософії господарства, філософії права, філософії освіти та ін.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Майєр-Абіх К. М. Повстання на захист природи. Від доквілля до спільносвіту : пер. з нім., післямова, примітки А. Єрмоленка / Майєр-Абіх К. М. – К. : Лібра, 2004. – 196 с.
2. Єрмоленко А. М. Філософувати дискурсом. Практична філософія Дитриха Бьолера та берлінська етика дискурсу / Єрмоленко А. М. // Філософська думка. – 2007. – № 1. – С. 107 – 116.
3. Йонас Ганс. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації : пер з нім. / Йонас Ганс. – К. : Лібра, 2001. – 400 с.
4. Єрмоленко А. М. Післямова / Ганс Йонас. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації : пер з нім. / Єрмоленко А. М. – К. : Лібра, 2001. – С. 357 – 393.
5. Бьолер Дитрих. Ідея та обов’язковість відповідальності за майбутнє / Бьолер Дитрих // Філософська думка. – 2007. – № 1. – С. 117 – 134; № 2. – С. 77 – 95; № 3. – С. 81 – 99.
6. Апель К.-О. Екологічна криза як виклик дискурсивній етиці // Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія : підручник / Апель К.-О. – К. : Лібра, 1999. – С. 413 – 454.
7. Гьосле Вітторіо. Практична філософія в сучасному світі : пер. з нім., примітки та післямова Анатолія Єрмоленка / Гьосле Вітторіо. – Київ : Лібра, 2003. – 248 с.